

Державний заклад
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

Кафедра філософії, соціології та менеджменту
соціокультурної діяльності

КУЛЬТУРОЛОГІЯ
підручник

для здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти ОПП Культурологія

ОДЕСА-2023

Культурологія: Підручник. Одеса: Університете Ушинського, 2023. – 433 с.

Рецензенти:

В.В. Готинян – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри культурології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

П.Е. Герчанівська – доктор культурології, професор кафедри культурології та міжкультурних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

О.Л. Біличенко – доктор наук із соціальних комунікацій, завідувач кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет

За редакцією доктора філософських наук, професора Є.Р. Борінштейна

Автори:

Є. Р. Борінштейн (редактор), В.І. Аксьонова, З.М. Атаманюк, Н. М.Виноградова, Г. Я. Вraith, О. В. Лісеєнко, І. М. Орленко, О. Б. Петінова, Т. М. Поплавська, Л. С. Самчук, К. В. Ткаченко, І. З. Скловський,
М. Ф. Цибра.

Рекомендовано до друку вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 9 від 30 березня 2023 року)

Підручник підготовлено на кафедрі філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Творчий колектив досліджує евристичний потенціал культурологічного поля суспільства. Крізь площину культурологічного простору в підручнику проведено центральну ідею буття людини – верховенство категоричного імперативу моралі І. Канта та його втілення у сучасному суспільстві на основі мультикультуралізму і толерантності. Особлива увага приділена дослідженню категорій культурології, які базуються на розвитку сучасного культурологічного знання. Підручник створено під час агресії російського терористичного угруповання, тому приділено увагу впливу медіа на інформаційну безпеку у воєнний час.

Для студентів, аспірантів, викладачів закладів вищої освіти, для всіх небайдужих ойкумені культури.

культурної спадщини (Оксана Петінова)	270
4.8. Субкультури в соціалізації молоді (Катерина Ткаченко)	285
4.9. Українська культура: шлях до свободи на протязі тисячоліть (Зоя Атаманюк)	314

Розділ V. Міжкультурна комунікація як основа мультикультуралізму і толерантності

5.1. Культура в контексті змін комунікаційного суспільства (Віра Аксьонова)	325
5.2. Соціокультурна комунікація як фундамент міжкультурної комунікації (Євген Борінштейн)	355
5.3. Інтеграція, асиміляція, акультурація та інкультурація в міжкультурній комунікації (Євген Борінштейн)	362
5.4. Мовна особистість і міжкультурна комунікація (Лариса Самчук)	369
5.5. Сучасне суспільство як суспільство міжкультурної комунікації: фундамент мультикультуралізму і толерантності (Євген Борінштейн)	392
5.6. Шизофашизм російської агресії (Євген Борінштейн)	403

Street Art culture (Оксана Петінова, Катерина Ткаченко, 潘慧琼 Pan Huiqiong)

(публікація в рамках реалізації україно-китайського освітньо-наукового проєкту «Освіта в глобалізованому суспільстві: філософія, менеджмент, культура, сучасні тренди, економічні опції та міжнародні практики»)	405
--	-----

Пам'ять, пам'ять	427
Слова подяки	430
Наші автори	431

РОЗДІЛ V. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ОСНОВА МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ І ТОЛЕРАНТНОСТІ

5.1. Культура в контексті змін комунікаційного суспільства (Віра Аксьонова)

5.1.1 Теоретико-методологічні засади соціокультурної комунікації на етапі трансформації сучасного суспільства

5.1.2 Методологічні засади соціокультурної комунікації як складного соціального феномена

5.1.3 Історія філософської думки про феномен міжкультурної комунікації

5.1.4 Специфіка ціннісних орієнтацій міжкультурної комунікації в контексті онтологічних та аксіологічних засад

5.1.5 Проблеми культурної глобалізації і особливості міжкультурної комунікації

Висновки

Контрольні питання для самоперевірки

Рекомендована література

5.1.1 Теоретико-методологічні засади соціокультурної комунікації на етапі трансформації сучасного суспільства

Актуальність теми культури в контексті змін комунікаційного суспільства на зламі тисячоліть викликає інтерес до розуміння умов глобалізації, оскільки соціокультурний феномен комунікації висувається на передній план. Так, з імпліцитної комунікація змінюється на експліцитну, в контексті якої варто досліджувати відмінності тієї чи іншої форми комунікації, детермінованої національним менталітетом, що породжує відмінності в тій чи іншій формі культури, у тому числі у спілкуванні і в різновидах соціокультурної комунікації. В той же час, соціальні зміни осмислюються у процесах міжкультурної комунікації, де мова виступає тим духовним кодом, що породжує різні етнонаціональні та мовленнєві конструкції, що свідчить про взаємодію мови і культури, мови і комунікації. Міжкультурне спілкування є моделлю будь-якого спілкування в умовах культурної глобалізації.

Змістовні риси культури обумовлюють у кожній країні особливості менталітету, національної самосвідомості, мови в контексті змін комунікаційного суспільства, що тісно пов'язані, так як сучасна культурна глобалізація ще більше насаджує суспільству свої стереотипи. Інтенсивне йдуть процеси вестернізації культури, тому збереження національного колориту мовленнєвого спілкування в контексті міжкультурної комунікації набуває великого теоретичного і практичного значення.

Міжкультурна комунікація – це обмін інформацією, почуттями, думками представників різних культур. Термін «міжкультурна комунікація» з'явився у 70-х рр. ХХ ст., коли вийшла книга Е. Гола і Д. Трагера «Культура як комунікація», у якій вперше був запропонований термін «міжкультурна комунікація», де автори показали тісний зв'язок між культурою і комунікацією. Термін «міжкультурна комунікація» у вузькому значенні з'явився у 1970 рр. у відомій праці Л. Самовара і Р. Портера «Комунікація між культурами», у якому приводиться визначення міжкультурної комунікації. У роботах Рона і Сюзан Сколлон «Міжкультурна комунікація: дискурсивний підхід» аналізується міжкультурна комунікація з точки зору мовленнєвих практик і культур. Саме поняття міжкультурної комунікації досліджують Е. Гол, К. Клакхон, Р. Портер, Д. Трагер, Л. Самовар. Теорії комунікації досліджують К. Бергер, С. Гантінгтон, Е. Гірш, Г. Хофстеде, С. Даль. В контексті міжкультурної комунікації також розглядаються проблеми глобалізації культури та взаємодії цивілізацій. Джерелом для розробки теоретико-методологічних засад соціокультурної комунікації як соціального феномена слугують роботи М.Бердяєва, Н.Данилевського, К.Маркса, Ф.Ніцше, А.Тойнбі, О.Шпенглера, К.Ясперса. Аналізуючи діалектику міжкультурної комунікації, слід враховувати ідею культурного релятивізму (Р. Бенедикт, Б. Малиновський) про самостійність і повноцінність кожної культури, про відхилення абсолютного значення американської чи європейської системи оцінок при порівнянні культур різних народів. В якості передумови взаєморозуміння в міжкультурній комунікації визнається стійкість культурних суб'єктів і спільнот, відмова від ідеї універсальності західного шляху розвитку і західної соціокультурної системи. До ключових понять міжкультурної комунікації слід віднести наступні поняття: «цивілізація», «культура», «комунікація», «міжкультурна комунікація», «концептосфера», «своє-чуже», «етнічний стереотип».

Найважливіша сутнісна характеристика культурної глобалізації в контексті змін комунікаційного суспільства - взаємозв'язок процесів інтернаціоналізації економіки, політики, культури; розвиток єдиної системи світового зв'язку; зміни й ослаблення функцій національних недержавних утворень, у тому числі таких, як етнічні діаспори, релігійні та націоналістичні рухи, що позначає усе більш складний комплекс трансграничних взаємодій, у неухильному зростанні і посиленні впливів міжнародних інститутів громадянського суспільства, у значному розширенні масштабів трансграничних комунікаційних та інформаційних обмінів, утворення міжнародного правового і культурно-інформаційного поля; розвиток комунікацій, структур і відносин, що ведуть до високого ступеня соціальної взаємопов'язаності і взаємозалежності [1]. Таким чином, в контексті змін комунікаційного суспільства міжкультурна комунікація по-перше, відіграє роль гаранта існування культур, що потребує адекватного дослідження її передумов, шляхів, центрів, особистісного начала, національної своєрідності; по-друге, визначена необхідністю систематизації теоретико-методологічних принципів, методів, підходів і критеріїв міжкультурної комунікації; по-третє, соціальною

затребуваністю спеціалістів, здатних ефективно функціонувати PR-технологіями в умовах соціокультурної глобалізації.

В контексті змін комунікаційного суспільства потребують певного філософського обґрунтування методологічні засади міжкультурної комунікації як складного соціального феномена; аналізу історії вітчизняної і зарубіжної філософської думки про сутність і значення міжкультурної комунікації в сучасних умовах; виявлення детермінантів оптимізації міжкультурної комунікації в умовах глобалізації; вивчення феномену міжкультурної комунікації в контексті взаємодії людини і культури, людини і комунікації, взаємодії міжкультурних контактів, які інтенсивно оптимізуються в умовах соціокультурної глобалізації як наслідку для людини і суспільства.

Проблеми міжкультурної комунікації в контексті змін комунікаційного суспільства відображені та проаналізовані у плані її головних смислових особливостей у сучасній філософській літературі [3;4;6;8;14;28]. На думку деяких вчених, інноваційна дисципліна «комунікативістика», яка переживає сьогодні на Заході свій «бум» є найбільш важливою темою серед гуманітарно-соціальних дисциплін, актуальним питанням виживання людини як біологічного виду. При проведенні наукового аналізу вченими використовувалися наступні методи: компаративістики (порівняльний) для аналізу різних форм і видів міжкультурної комунікації; метод компонентного аналізу; метод конверсаційного (дискурсивного) аналізу мови; метод контекстного аналізу; метод фреймового моделювання; метод комунікативної реконструкції. Одним з основних є кросскультурний підхід, який передбачає толерантність всіх етнічних менталітетів та їх мовленнєвих систем. Кросскультурність в контексті змін комунікаційного суспільства розуміється як взаємопроникнення мовленнєвих світів і культур, що являє собою феномен «суміщення» загального і відмінного. Саме теоретико-методологічний аналіз підходів до міжкультурної комунікації прояснює багато питань, пов'язаних з її формуванням у період соціокультурної глобалізації. Прихильники сучасної Інтеркультурної філософії сприяють розумінню комунікації як спілкування з «іншим» і приймають герменевтичний підхід, що передбачає сферу взаємодії з «іншим», намагання тлумачення текстів і мовленнєвих структур. Кросскультурність і інтеркультурність в соціальній філософії – це дійсно поліфонічний процес, що намагається гармонізувати різні голоси і зрозуміти чужу думку, що відкриває нові горизонти і перспективи соціальної філософії в контексті змін комунікаційного суспільства. Кросслінгвістичні дослідження присвячені поглибленню обміну між різними націями, що знаходять своє самовираження у взаємному впливові мов і культур в умовах становлення полікультурного соціуму.

5.1.2 Методологічні засади соціокультурної комунікації як складного соціального феномена

Методологія – це методи і процедури, що використовуються дослідниками, чи загальний тип дослідницької практики. В найбільш широкому

сенсі слова методологія включає в себе методи дослідження, поняття і фундаментальні аналітичні структури міжкультурної комунікації як нового наукового напрямку. Використання терміну «методологія» в цьому значенні може підіймати більш складні питання, що стосуються природи знання і реальності, і нашої здатності пізнавати світ та всі його явища, включаючи соціальні, економічні, культурні тощо. Становлення і бурхливий розвиток теорії міжкультурної комунікації в контексті змін комунікаційного суспільства є закономірним процесом, зумовленим цілим рядом причин, зокрема: об'єктивно-цивілізаційними факторами (розвиток матеріальної цивілізації), суб'єктивно-цивілізаційними факторами (перегляд соціокультурного відношення абсолютної ідеї до «чужого» і «чужих»), а також об'єктивно-науковими факторами (виникнення теорії комунікації). Комунікація являє собою різновид інтернаціонального (свідомого) повідомлення інформації, за допомогою спеціально створених семіотичних заходів (кодів), направлених на формування суспільства як єдиного соціального організму. Міжкультурною являється комунікація між носіями різних культур, які стали інтенсивно посилюватися у період культурної глобалізації, що потребує визначення методологічних засад міжкультурної комунікації як складного соціального феномена.

Методологія аналізу міжкультурної комунікації в контексті змін комунікаційного суспільства - це шлях і система принципів і засобів побудови теорій між комунікаційного спілкування, різних рівнів систематизації знання з міжкультурної комунікації, а також емпіричних досліджень на рівні конкретного (соціально-філософського) аналізу. Як науковий напрямок, який має інтегральний, комплексний характер, міжкультурна комунікація використовує практично всі методи соціально-гуманітарних наук – філософські, загальнонаукові, спеціальні. Сучасна парадигма соціокультурної комунікації в контексті змін комунікаційного суспільства використовує різні філософські методи, які забезпечують єдність гносеологічного, соціально-філософського, загальнонаукового аналізу соціальних явищ і процесів. Такий підхід забезпечує подолання як логічного емпіризму, так і вульгарного соціологізму, сприяє розумінню міжкультурної комунікації не тільки як науково-соціального знання, але й як активності, креативності як кожної особистості, так і всієї політичної нації.

В методології аналізу міжкультурної комунікації слід розрізняти поняття об'єкта дослідження, під яким прийнято розуміти той фрагмент оточуючої дійсності, предметного, культурного світу чи області ідей, духовного життя, який цікавий досліднику не сам по собі, а як носій властивостей, ще нерозкритих, непізнаних суперечностей. Іншими словами, дослідження об'єкта (носія) міжкультурної комунікації необхідне для того, щоб у конкретному явищі чи в окресленому просторі об'єкта мати можливість виділити для спеціального дослідження сукупність конкретних властивостей, що безпосередньо цікавлять вченого, носієм яких і є встановлений об'єкт. Поняття «об'єкт дослідження (пізнання)» слід визначити наступним чином: Об'єкт

пізнання – це сукупність якісно визначених явищ і процесів реальності комунікативного процесу, які істотно відрізняються по своїй внутрішній природі, основним рисам і законам функціонування і розвитку від інших об'єктів цієї реальності. Таке визначення вказує на відособленість об'єкта у відношенні з іншими, не виявленими аспектами дослідження, його станами та явищами тощо. Явища, які викликають безпосередній інтерес вченого, в методології дослідження міжкультурної комунікації визначаються як предмет дослідження, а матеріал, у який вписаний предмет дослідження, прийнято називати «об'єктом», тобто носієм досліджуваних властивостей і процесів.

Міжкультурна комунікація, як було відзначено вище, може являтися як об'єктом, так і предметом дослідження: у першому випадку роль міжкультурної комунікації зводиться до ролі носія тих властивостей, які складають предмет інтересу різних наук – історії і соціології, філософії і політології, психології та комунікативістики, досліджуючи діалектику традицій і новаторства. У даному випадку поняття «міжкультурна комунікація» в системі понятійного апарату названих вище наук набуває іншого, нового смислу, який відповідає інтересам пошуку істини. Міжкультурна комунікація у сполученні з предметом будь-якої із соціокультурних дисциплін є лише зовнішньою умовою для виокремлення тих чи інших історичних, соціологічних та комунікаційних закономірностей. У цьому випадку, використовуючи поняття міжкультурної комунікації у ході розробки власне предмета, називають саме виділені історичні факти, соціальні інтереси, етнічні та культурні особливості, традиції і звичаї та інші предметні сфери кожної із сфер цього складного явища. Міжкультурна комунікація як явище, що суміжне із всіма процесами життєтворчості людини, в тій чи іншій мірі стикається із предметною сферою будь-якої гуманітарної дисципліни – семіотики, лінгвістики, чи навіть управлінської дисципліни. Проте саме по собі таке суміщення не характеризує міжкультурну комунікацію повністю, а лише зачіпає певну кількість її відмінних властивостей. У зв'язку з цим кожна із гуманітарних чи інших соціально-економічних чи навіть управлінських дисциплін об'являє одним із своїх об'єктів дослідження комунікацію як соціальний феномен. Проте обмеженість контакту (зіткнення) не дає гуманітарним наукам можливість побачити і зрозуміти у повному обсязі комунікацію як цілісність; уявлення про неї складається в межах кожної із них виключно за результатами прямого зіткнення з тією групою властивостей комунікації, які були виявлені у цьому випадку в контексті історії філософії.

Міжкультурна комунікація сприймається різними суспільно-гуманітарними науками як зовнішнє, що йде зі сторони втручання в протікання історичного процесу і сферу історії, в процес формування і функціонування соціальних зв'язків, в стан і розвиток етнічних утворень, впливаючи на динаміку етнонаціональних трансформаційних процесів. Разом з тим, міжкультурна комунікація як об'єкт може виступати і безпосередньо в самому адекватному сенсі, коли в межах того чи іншого явища, яке може атрибутуватися як соціальне явище, досліджується не весь об'єкт, а лише та його частина, яка безпосередньо пов'язана з комунікативістикою.

Оскільки практичне пізнання на будь-якому історичному етапі свого розвитку охоплює лише частину реальності, необхідно проаналізувати поняття, яке розкриває той зміст об'єкта пізнання, що включається в епістемологічний процес. Таким поняттям є предмет пізнання і ми виходимо із традиційного підходу, а саме розглядаємо в якості об'єкта пізнання певну об'єктивну реальність, а в якості його предмета – ті аспекти і риси, які охоплені вивченням. Іншими словами, у дослідженні слід уточнити конкретну соціальну реальність, а саме, яку сферу в обраному об'єкті виокремити як предмет дослідження, тобто визначити і виявити ті властивості і особливості комунікації, які пов'язані із задачею дослідження. Труднощі виявлення як предмета, так і об'єкта дослідження у вивченні міжкультурної комунікації визначаються специфікою самого предмета пізнання, яке, будучи сполучною ланкою між людиною і оточуючим світом, володіє особливою амбівалентністю, що дозволяє вести дослідження саме методами, які використовуються як у філософії, так і у конкретних науках. Особливе положення міжкультурної комунікації, її специфічна форма передбачають і особливі методи дослідження, тому міжкультурна комунікація не може бути вивчена за допомогою наук, які займаються ідеальними формами, пов'язаними із мисленням, образним сприйняттям, станом свідомості. За думкою В.Г. Воронкової, ця визначальна складність дослідження феномену міжкультурної комунікації як складного соціального феномену вказує на необхідність створення для його дослідження спеціальних методик і технологій, які змогли б відобразити дане явище і цілісно виокремити комунікацію як об'єкт і предмет дослідження, розкрити діалектику її існування у єдності протилежностей людини і оточуючого світу [12]. На нашу думку, слід розрізнити поняття «підхід» і «метод».

В історії філософської думки різні підходи і методи аналізу міжкультурної комунікації знайшли достатньо повне відображення в сучасній науковій літературі. Підхід до дослідження будь-чого характеризує те, з якої переважно сторони слід розуміти об'єкт дослідження. Проте, деякі підходи можуть одночасно уявлятися і як методи. Так, якщо явище міжкультурної комунікації розглядати перш за все як систему, то одним із методів його дослідження може бути системний. Метод аналізу міжкультурної комунікації – це сукупність об'єднаних єдиним загальним принципом досліджуваних технологій, які використовуються для вирішення конкретних дослідницьких задач. Метод – це те, як досліджується феномен, явище чи процес у будь-якій сфері діяльності. Вибір методу дослідження цілком визначається змістом досліджуваної проблеми, яка являє собою суперечність між пізнаним і непізнаним у структурі наукового знання. Непізнане не може бути представлено свідомості в силу того, що мова йде про знання, яке ще відсутнє і яке ще слід пізнати, яке і є указівкою на те, що наявне знання слід доповнити, розвивати і видозмінювати, особливо у тому випадку, коли глобалізація змінює наш світ. Для того, щоб охопити сферу непізнаного будь-яким попереднім знанням, висуваються різного роду наукові припущення, формуються наукові гіпотези. Наукова гіпотеза – це науково обґрунтована пропозиція, що задає

спрямування науковому дослідженню, пошук питань на раніше поставлені запитання, які виникли у ході аналізу і осмислення досліджуваної проблеми. Наукова гіпотеза чи сукупність деяких наукових гіпотез є проміжною ланкою між знанням і незнанням. Чітке формулювання наукової гіпотези передують будь-якому науковому дослідженню, виборі методу, з яким перш за все пов'язана можливість вирішення проблеми, отримання відповіді на поставлені запитання. Метод, таким чином, постає перед нами як головний робочий інструмент, покликаний забезпечити часткове чи повне прийняття висунутих на початку дослідження гіпотез. Вивчення проблеми у кінцевому рахунку і постає виключно із формулювання, перевірки чи відмови від гіпотез і перетворення їх на нове знання, що залежить від обраної методології і конкретного методу. Правильний вибір наукового методу - це важливий і вирішальний етап будь-якого наукового дослідження, в тому числі і міжкультурної комунікації.

Для аналізу феномена міжкультурної комунікації слід використовувати три типи методів: 1) філософські (базові); 2) загальнонаукові; 3) спеціальні (конкретно наукові). До філософських (базових) відносяться методи, що мають філософське обґрунтування: емпіричний і теоретичний, спостереження і експеримент, виділення і узагальнення, абстрагування і конкретизація, аналіз і синтез, індукція і дедукція, опредмечення і розпредмечення, формалізація і актуалізація, історичний і логічний, рефлексивний і аксіоматичний та багато інших. Ці методи у рівній мірі забезпечують продуктивність дослідження як у філософії, так і в сфері інших наук: точних, природничих, технічних, гуманітарних. Дані методи представляють собою фундаментальні підходи до дослідження у будь-якій сфері галузі знання. У відповідності з особливостями проблеми і змістом поставлених завдань здійснюється вибір базових методів та їх модифікацій у ході того чи іншого, в тому числі і комунікативного дослідження. В контексті культурологічного вивчення, наприклад, комунікації, дані методи використовуються у відповідності з поставленими задачами дослідження, і, як правило, відправна фаза дослідження передбачає збирання емпіричних даних, їх узагальнення; проте можливий і інший варіант, що ґрунтується на філософській рефлексії з застосуванням логічного чи історичного методу в осмисленні феномену міжкультурної комунікації. Безперечно, при аналізі міжкультурної комунікації і слід використовувати такі методи, як аналіз і синтез, індукція і дедукція, опредмечення і розпредмечення, абстрагування і актуалізація. Всі базові методи у рівній мірі забезпечують фундаментальність дослідження, слугують ефективним інструментом для всіх наук незалежно від того, у просторі яких предметних сфер вони знаходять своє застосування. Проте не тільки філософські (базові) методи забезпечують появу нового знання про предмет дослідження, але в меншій мірі цьому сприяють і загальнонаукові методи, що широко використовуються на практиці: описовий, порівняльний, порівняльно-історичний, який забезпечує співставлення процесів, а не станів, структурний, типологічний, структурно-типологічний, системний, моделювання, реконструктивний, генетичний.

Загальнонаукові методи складають особливу групу наукових дослідницьких технологій. Вони розробляються і формуються в міжкультурній комунікації і можуть бути залучені з інших наук. Проте в умовах залучення корегуються правила їх застосування у залежності від специфіки наукової дисципліни. Основна відмінність загальнонаукових методів від філософських (базових) полягає в тому, що загальнонаукові методи більш конкретні, у більшій мірі здатні враховувати специфіку предмета. Загальнонаукові методи забезпечують більш детальний аналіз проблем, розглядають предмет дослідження з різних сторін, вивчають більш нові дані завдяки їх сприйняттю в нових ракурсах і в нових аспектах. Сьогодні загальнонаукові методи дослідження займають в міжкультурній комунікації панівне положення, і в останні роки саме вони визначають її змістовний розвиток. Проте ефективність їх використання на пряму залежить від того, наскільки успішно проведене корегування загальнонаукових методів у відповідності зі специфікою міжкультурної комунікації. На основі загальнонаукових методів поступово формуються і спеціальні (конкретно-наукові) методи, які, як правило, використовуються в основному тільки в межах певної предметної галузі знання. Методи, що розроблені безпосередньо у предметному полі міжкультурної комунікації є наступними: 1) методи реконструкції культурного простору; 2) метод моделювання комунікативних об'єктів; 3) соціокультурний як історико-генетичний метод; 4) метод мозаїчних реконструкцій; 5) метод соціокультурних спостережень; 6) метод соціопсихологічних і соціокультурних інверсій тощо. Спеціальні методи обмежені особливістю конкретного предмета дослідження, у даному випадку міжкультурної комунікації.

Комунікація у широкому сенсі слова – це обмін інформацією між індивідами через посередництво загальної системи символів. Комунікація може здійснюватися вербальними і невербальними засобами. Розрізняють механістичний і діяльнісний підходи до комунікації. Комунікація у механістичному підході – це односпрямований процес кодування і передачі інформації від джерела і прийому інформації отримувачем повідомлення. Комунікація в діяльнісному підході – сумісна діяльність учасників комунікації (комунікантів), в ході якого виробляється загальний (до певної межі) погляд на речі і дії з ними. Міжкультурна комунікація представляє собою атрибут соціокультурної життєдіяльності суспільства, в соціальному просторі якого відбувається взаємодія і взаємозв'язок між підсистемами культури (всередині окремої культури, між різними культурами в просторовому і часовому вимірах), а також між суб'єктами-носіями на рівні окремої культури і на рівні міжкультурного спілкування. Міжкультурна комунікація виступає індикатором розвитку культури у суспільстві: з однієї сторони, вона розкриває її здатність до сприйняття інокультурних елементів і породженню нових форм; а з іншої – здатність транслювати свої цінності в інші культури. Міжкультурна комунікація виступає ціннісно-нормативним регулятивом соціально-культурної діяльності, вона відрізняє одне суспільство від іншого, сприяє його інтеграції і надає йому культурної самобутності. Міжкультурна комунікація виступає

генератором сенсів культури [39]. Володіючи системою прямих і зворотних зв'язків, вона сприяє постійному розширенню смислового потенціалу культури, диференціації «свого» і «чужого» в культурі. Міжкультурна комунікація – це базовий елемент формування, відтворення, збереження, трансляції культури як у цілому, так і її складових. Вона закріплює знаки національної ідеї у вигляді системи символів і виступає найважливішою умовою свідомої суспільної діяльності людей, їх оптимальної взаємодії. [43]. Міжкультурна комунікація виступає фактором інтеграційно-суспільних змін, що відбуваються в суспільствах в умовах глобалізації.

Таким чином, аналізуючи методологічні засади міжкультурної комунікації слід відмітити, що теоретичним фактором, який визначив сучасні дослідження комунікації, став поворот від філософської і наукової рефлексії до дійсної конкретики етнокультурних і мовних практик. Так, наукові праці Б. Рассела і його учня Л. Вітгенштейна у першій половині ХХ ст., започаткували дослідження мовленнєвих і знакових структур, що принципово змінило саме розуміння комунікації, а також методи її вивчення. Завдяки новій установці, мову стали розглядати не як просто засіб комунікації, а сама комунікація виявилася тим простором, якій включає становлення мовленнєвих форм. Здійснюючи комунікативні акти, людина постійно стикалася з іншими людьми, з іншими «Я». Фактично слід зробити висновок, що нова літературно-художня форма вираження філософської думки, яка сформувалася під впливом східної мудрості, і є своєрідною формою подальшого розвитку комунікації на новому рівні, що допомагає не тільки усвідомити людині своє місце у світі, але й є основою, на якій здійснюється діалог культур. Нова методологія аналізу комунікації зводиться до знаходження порозуміння, орієнтуючи спілкування не тільки на тотожність, але й на відмінності. Завдяки цьому, ми відходимо від стереотипного створення нібито єдності багатоманітності і переходимо до парадигми більш «нейтральної багатоманітності» у єдності, що можливо у полімовному і полікультурному середовищі на основі міжмовної і міжкультурної взаємодії і взаєморозуміння [23].

На думку автора, тільки у тому випадку, коли соціальний світ ХХІ століття стане суспільством «співпраці без примусу і насилля», без мовних, мовленнєвих, етнічних, расових і культурних бар'єрів, стане можливим здійснення гуманістики основоположних принципів культурної глобалізації. Культурна глобалізація – це процес, в який залучені не тільки в якості суб'єктів, але в якості об'єктів всі країни і цивілізації. По-перше, процеси культурної глобалізації призводять до того, що суспільні, макросоціальні відносини людей виходять за межі національно-державних кордонів, набувають транснаціонального характеру. Культурна глобалізація ослаблює цю ідентифікацію, разом з глобалізацією руйнується структура основних принципів, на яких базувалась взаємодія держав і суспільств, уявляючи собою територіальні, відмежовані один від одного єдності, створюються нові силові і конкурентні співвідношення, з'являються нові конфлікти і суперечності між національно-державними аспектами єдності і соціальними акторами, з однієї

сторони, і транснаціональними суб'єктами - акторами, ідентичностями, соціальними просторами, ситуаціями і процесами – з іншої. По-друге – це криза інституцій і втрата власного простору громадської сфери, яка «приватизується»: особисте життя витісняє громадське і поглинає його (один із виявів процесу індивідуалізації), в результаті чого зростає невизначеність, амбівалентність свідомості та соціальної ідентичності людей. По-третє, культурна ідентичність руйнує взаємопов'язані з глобалізацією процеси, що відбуваються в сфері культури, адже, культурна ідентичність людини з певною спільнотою реалізується перш за все через інтеріоризацію норм, уявлень, цінностей, зразків поведінки, що створюють її національну культуру.

Глобалізація культурних зв'язків у деякій мірі виводить їх за межі певного культурного ареалу, залучає їх до еталонів інших культур. Особливо велику роль в цьому процесі відіграє значна інтенсивність системи глобальної комунікації та інформації. Сфери споживацтва та масова культура набувають гомогенного характеру, посилюючи вестернізацію культури, її поліфункціональність, поліструктурність, полікультурність.

Національні меншини, що втягуються в процес культурної глобалізації, як елітарні, так і масові (наприклад, мігранти) іноді стають носіями не однієї, а двох, а то й більше культур. В той же час, деякі антропологи вважають можливим говорити про формування нової глобальної культури, чи навіть ситуативні (трендові) прояви глобальної свідомості, маючи на увазі зразки «еталонної культури», що інтенсивно розповсюджуються в усьому світі, а часткове змішування культур робить можливим формування культурних сімей, що свідчить про перехід до більш широких культурних ареалів. Полікультурність як одна із сучасних тенденцій XXI ст. різною мірою властива кожній країні, що виникла, коли країни Західної Європи зустрілися з різноманітними реаліями як наслідок неструктурованої присутності меншин, що принесли в західне суспільство національні суперечності, пов'язані з мовними, релігійними, етнокультурними, етнічними відмінностями [15;27;35].

Геополітичні зміни новітнього часу випробовують збалансованість сучасного світу між порядком і хаосом, міжнародним правом та амбіціями деяких лідерів, нацією, територією і державою, яка має визначатися і забезпечуватися, головним чином, злагодою між національними системами та міжнародними політичними організаціями.

5.1.3 Історія філософської думки про феномен міжкультурної комунікації

Предметом дослідження важливого аспекту даної проблеми в контексті історії філософської думки являється соціальна природа і функціонування міжкультурної комунікації; об'єктом дослідження – детермінанти оптимізації міжкультурної комунікації в умовах глобалізації. Аналіз історії людського суспільства свідчить, що однією з умов обміну духовними цінностями між людьми постає міжкультурна комунікація і у кожному новому поколінні

людина стає цивілізованою істотою тільки в результаті освоєння всього культурного багатства людства.

У розробці концепції міжкультурної комунікації брала участь не одна плеяда українських філософів, культурологів, політологів, соціологів. Характерною особливістю початку ХХІ ст. є зростання ролі міжкультурної комунікації як об'єктивного чинника, що об'єктивно спричинило підвищення наукового і практичного інтересу до предмету дослідження проблем міжкультурної комунікації, що розвивається в контексті глобалізації, і висуває перед культурологами завдання розгортання наукових досліджень з цієї проблематики. Ця закономірність набула ознак пріоритетної тенденції культурної глобалізації в контексті всебічного різноманіття етнонаціональних спільнот, зростання національної самосвідомості та ролі національної ідеї, пошуками шляхів оптимізації етнічної самоідентифікації в умовах нових тенденцій полікультурного суспільства. На цьому тлі дослідження проблем міжкультурної комунікації, подолання конфліктуючої етнічності, нових проблем полікультурного суспільства, міграційних і імміграційних процесів, посилення ролі національної держави в умовах глобалізації, свідчить, що міжкультурна комунікація є одним із визначальних чинників, що має висунутися одним із найголовніших поряд із соціальним, екополітичним, духовним, екологічним і проявляються в «етнонаціональному забарвленні» буття світу [40;42].

Становлення сучасної вітчизняної філософії актуалізує вивчення між комунікаційного буття серед реалій культурної глобалізації, осмислення глибинних колізій, суперечностей і проблем етнонаціональної сфери, пошуку оптимальних моделей модернізації і розвитку українського суспільства. Міжкультурна комунікація, в межах якої відбувається самовизначення особистості, збереження самобутності етносів і національних меншин, реалізація творчості і самовизначення соціального суб'єкта в контексті етнонаціонального виміру, є важливим чинником, що надає особистості «укоріненості» у життєдіяльності політичної нації,; визначає міжкультурну комунікацію як головну тенденцію сучасного етносоціального розвитку людства. У зв'язку з цим значно актуалізується потреба у соціально-філософському аналізі міжкультурної комунікації як важливого чинника розвитку цивілізованої особистості, тому й вітчизняна соціально-філософська думка постає як потужний фактор консолідації етнонаціонального буття, спроможний відшукати оптимальні форми подолання конфліктогенних чинників завдяки міжкультурній комунікації між народами і цивілізаціями [32].

Спроба узагальнюючого огляду тлумачень міжкультурної комунікації серед реалій культурної глобалізації, що використовується як в межах вітчизняної, так і західної філософської спадщини, підводить до висновку про їх розмаїття та суперечливість. Намагаючись опанувати невичерпну складність міжкультурної комунікації в умовах глобалізації, вчені опинилися перед нагальною потребою і необхідністю збагнути сутність нових глобалізаційних тенденцій, визначити місце і роль міжкомунікаційного чинника, з'ясувати

причини нових світоглядних проблем, що виникають в умовах полікультурного суспільства [17; 33; 34].

В сучасних дослідженнях міжкультурної комунікації в основному зберігаються західні наукові традиції у підходах до цього складного і суперечливого явища. Вони відображають наступні дослідницькі інтереси:

1) соціологічні (соціальні, етнічні та інші фактори міжкультурної комунікації), що відображено у роботах В. Андрущенко, З. Атаманюк, В. Беха, Є. Борінштейна, В. Ворнікова, В. Воронкової, А. Кавалерова, В. Кізіми, С. Кримського, І. Скловського, О. Халапсиса, О. Шморгуна, В. Шостак та ін. [2;4;6;7;8;12;13;16;21;22;31;39;40].

2) лінгвістичні (мовленнєві стилі, мовленнєва особистість, ефективність міжкультурного спілкування), що відображено у роботах А. Кургузова та ін. [23].

Міжкультурна комунікація породжує нову проблему культурної адаптації в умовах глобалізації, що являє собою процес культурного пристосування особистості до умов конкретного соціокультурного середовища, що визначає певні характеристики культурного буття: внутрішнє прагнення особистості до удосконалення; активну взаємодію людини з цивілізованим світом, що визначає поведінку людини, її ефективну взаємодію з етнокультурним середовищем; результат взаємодії у системі «людина – культурне середовище»; мета, до якої прагне організм, так як людина – це біосоціальна і культурна істота, елемент культурної макросистеми; функціональний культурний стан як комплекс, що створює можливість для оптимальної діяльності; адекватний вплив індивіда на етнокультурне середовище.

Культурна адаптація в контексті міжкультурної комунікації - це соціокультурні механізми, що формують стереотипи культурної поведінки та сприйняття певного типу громадського спілкування, приналежність до певної етнокультурної групи, використання можливостей певного суспільства, в якому діють традиційні установки. Культурна адаптація пов'язана з такими механізмами змін, як комунікація, цінності, норми, ідентифікація, традиції, фольклор, освіта, релігія, сім'я, родинні зв'язки. Сутність культурної адаптації полягає в забезпеченні захисту індивіда в ситуації інформаційного простору; вплив соціокультурного середовища на особистість в умовах постійної мінливості буття. Інформаційна модель передбачає підтримку етнічної ідентичності за рахунок відновлення етносоціальної культури, що є символом даного етносу; забезпечення його адаптації до нових соціально-культурних, соціально-політичних та економічних умов, вироблення необхідних культурних звичок з урахуванням специфіки розвитку певного середовища. В основі культурної адаптації є принцип компліментарності (схожості життєвих настанов) та стереотипів поведінки, які виникають у процесі історичного розвитку. Культурна адаптація відбувається в контексті певної етнічної групи, що являє собою тип культурної спільноти, детермінованою історичними та символіко-культурними атрибутами етнічної ідентичності. Культурна адаптація в контексті міжкультурної комунікації дає змогу пристосуватися до загальної

системи цінностей даного народу як своєрідної семантики основних сфер його життєдіяльності та розвитку; в основі культурної адаптації – культурно-етнічний код історичної нації, до якого пристосовується індивід. Попри всі суспільно-політичні катаклізми, культурна адаптація відбувається завдяки тому, що функціонують певні інституціональні структури, наприклад, культурно-освітні товариства, певні традиції (виховання дітей), освітні і культурні установи, які передаються через механізм умовного рефлексу, сигнальної спадковості тощо. Ці традиції засвоюються членами певної спільноти в процесі етнізації під час становлення та розвитку в особистісних структурах таких якостей, що відображають особливості певної національної спільноти [37].

На першому етапі адаптації особа засвоює етнокультуру у вигляді спресованого досвіду минулих поколінь, що має вигляд матеріалізованого, опреченого речового світу і комплексу ментальних особливостей сприйняття оточуючого світу та спілкування, які стають органічним змістом самої особи. На другому етапі особа, володіючи, в тому числі, і знаннями про культуру інших етносів, має здатність до практичного сприйняття навколишнього світу та інформації про нього, сприймає вплив етнокультури більш вибірково.

В результаті культурної адаптації відбуваються можливості для культурної акультурації, культурних змін, які відбуваються в результаті контакту з іншими етнічними суб'єктами. У процесі адаптації особи, вона набуває здатності бачення іншомовного світу, одного й того ж способу його категоризації, систематизації, типізації, завдяки чому у неї виявляється тотожність засобів інтерпретації природного соціального світу, їх етнічна схожість. Все це дає змогу провести процес ототожнення, уподібнення особи з певною етнічною спільнотою, що розгортається як переживання особою укоріненості в цю спільність, відчуття себе її частиною, так як відбувається процес самоідентифікації, усвідомлення себе членом певної етнічної спільноти, з'ясування свого місця серед інших спільнот, своєї позиції в системі міжетнічних відносин. Культурної адаптації можливо досягти за умови етнокультурної компетентності особи, її здатності вільно орієнтуватися у світі значень етнокультури, користуватися нею в своєму житті, що дає змогу людині вільно орієнтуватися у соціумі, формувати свою поведінку всередині певної культури і одночасно відчувати її кордони, початок світу іншої культури. У міру витворення суспільством ефективних і спеціалізованих соціальних інститутів, вироблення і засвоєння взірців соціонормативної культури необхідний рівень упорядкованості дедалі досягається саме за допомогою таких соціокультурних регуляцій, як традиції, мораль, право, релігія, ідеологія, економічне регулювання тощо, які здійснюють функцію контролю опосередковано, створюють певні механізми мовленнєвої адаптації.

У процесі міжкультурної комунікації передається і засвоюється соціокультурний досвід індивіда, відбувається зміна взаємодіючих суб'єктів, формуються нові особистісні якості. По мірі розвитку спільноти як всесвітньої,

розвивається і міжкультурна комунікація, яка виражається у зростаючому соціокультурному значенні загальних досягнень цивілізації для всього людства. Динаміка міжкультурної комунікації розглядається як процес безперервного розвитку, у якому різноманітні вектори соціокультурної взаємодії, зростання взаєморозуміння у різних сферах соціального життя і на різних рівнях (цивілізаційному, національному, міжгруповому, міжособистісному). Міжкультурну комунікацію слід уявити як діалектичний процес, у якому різноманітні вектори соціокультурної взаємодії (інтеграція - диференціація; універсалізація - партикуляризація; конфлікти - співпраця) не виключають, а взаємодоповнюють один одного.

5.1.4 Специфіка ціннісних орієнтацій міжкультурної комунікації в контексті онтологічних та аксіологічних засад

Специфіка ціннісних орієнтацій комунікативної практики глобального комунікативно-інформаційного суспільства виходить з методологічних здобутків декількох парадигм, методів і підходів, які є основою філософського плюралізму: 1) компартивно - аксіологічної для вирішення задач міжособистісного, мікро- і макрогрупового спілкування; 2) синергетичної, яка дозволяє проаналізувати глобальне комунікативне суспільство як нелінійну систему, що розвивається в нелінійному просторі; 3) системної та структурної, яка дозволяє розглянути глобальне комунікативне суспільство як складну соціальну систему, яка включає декілька підсистем, що постійно взаємодіють з навколишнім середовищем; 4) синергетично-системної, що дозволяє пояснити особливості розвитку соціальної системи в нормальному і катастрофічному режимах; 5) структурно-функціональної та інституціональної, що дозволяють розкрити зміст інформаційних зрушень в суспільстві; 6) антропологічної та соціоаксіологічної, що дозволяє проаналізувати соціоантропологічні, соціо-економічні та соціокультурні виміри сучасного українського суспільства в умовах глобалізації; 7) онтологічної та аксіологічної, в центрі аналізу яких є міжкультурна комунікація як соціокультурний феномен.

Безперечно, що всі методологеми є важливими для аналізу міжкультурної комунікації, проте ми обираємо онтолого-аксіологічну методологію, в контексті якої можливо проаналізувати специфіку ціннісних орієнтацій міжкультурної комунікації. Онтолого-аксіологічна методологія реалізується в контексті особистісного розвитку і допомагає виявити специфіку ціннісних орієнтацій комунікативної практики на чотирьох рівнях: 1) глобальному чи загальнолюдському; 2) етнокультурному чи рівні визначення культур; 3) рівні самих соціальних спільнот – соціальних суб'єктів, що вибудовують внутрішні і зовнішні комунікації; 4) на рівні особистості – особистісного спілкування. У процесі моделювання на кожному етапі вибудовуються системи цінностей та аксіологічні принципи, які забезпечують реалізацію цих систем та узгодження систем цінностей різних рівнів як у внутрішніх, так і у зовнішніх комунікаціях. На рівні особистості вони проявляються на основі принципів відкритості

внутрішніх і зовнішніх комунікацій, що сприяє формуванню духовної цілісності особистості.

В сучасних наукових дослідженнях міжкультурної комунікації існує велика кількість: 1) підходів (наприклад, загальноконцептуальні, міждисциплінарні, дисциплінарні); 2) парадигм (функціоналістська і соціокультурна, західна і східна, екзистенціально-феноменологічна та інструментально-прагматична, медіа-центрована і людино-центрована); 3) напрямів (неовеберіанський, неомарксистський, неодюркгейміанський, раціоналістський та ірраціоналістський). Проте у контексті аксіологічного аналізу міжкультурної комунікації, для якого актуальними є ціннісні засади, існуючі типологізації мають істотні обмеження, оскільки їх основи, з аксіологічної точки зору, неоднорідні. Виходячи з цього, пропонується розрізнення двох сторін міжкультурної комунікації – техніко-технологічної (комунікаційної) і змістовної (комунікативної). Ці сторони комунікації не протиставляються одна одній, оскільки без техніко-технологічної складової комунікація не може відбутися, а без змістовної вона не має сенсу. У своїх працях професор Є. Борінштейн відмічає, що дослідження соціокультурної комунікаційного суспільства спрямовані на отримання достовірного знання про функціонування логістики історичних процесів, що становлять сутність людського життя [6;7;8]. Вони представляють наукову цінність для розвитку теорії демократизації соціуму, оскільки вивчення комунікаційних каналів і бар'єрів, різноманітних засобів і форм комунікації, наукових систем, які здійснюються в межах різних наук, а також в міждисциплінарних дослідженнях, являється необхідним для розуміння технології освітньо-комунікаційного простору [18]. Саме у цьому просторі і проявляються різні підходи до визначення соціальної ролі, місця, сутності дій міжкультурних комунікантів, основаних на відмінностях у поглядах на ціннісний статус самих комунікацій і ціннісно - смисловий зміст їх реформування.

Аналіз соціально-філософського знання про ціннісне дозволяє говорити про два антиномічних підходи до їх комунікативної складової – аксіологічної і прагматичної. Аксіологічний підхід базується на осмисленні цінностей у міжкультурній комунікації. Основи цього підходу закладені ще в сократичній традиції і збагачені осмисленням феномену ціннісного аспекту у християнстві, також у працях мислителів Відродження, Просвітництва, гуманістичній філософії Нового часу, класичних аксіологічних вченнях і працях сучасних зарубіжних і вітчизняних мислителів. Аксіологічний підхід виступає як стратегічний, оскільки передбачає розкриття потенціалу постійно плінних форм, засобів міжкультурних комунікацій у збереженні і розвитку «людського в людині» (Протогор) у контексті раціоналізації людського буття [5].

Прагматичний підхід веде свій початок з софістичної традиції, відбувається переважно у напрямку розширення спектру технологій психологічного впливу і способів психологічної маніпуляції за допомогою засобів масової інформації і комунікації. Даний підхід конститується як тактичний, оскільки, зумовлений прагматичними цілями і приватними

інтересами, він не націлений на розвиток комунікативних зв'язків учасників комунікативного процесу. Робота Дітріха фон Гільдебранда «Метафізика комунікацій» висуває ідею конституючої і консолідуючої функції цінностей, які сприяють об'єднанню спільнот. Компаративно - аксіологічний підхід супроводжується не тільки проникненням комунікації в усі сфери життєдіяльності суспільства, виникненням і розвитком якісно нового типу комунікативних структур і процесів, але й глибоким переосмисленням комунікативної природи соціальної реальності, сучасних змін у соціально - комунікативній сфері, місця і ролі комунікацій у розвитку суспільства, виявленям суперечностей у цій сфері. Використання компаративно - аксіологічного методу для вирішення задач міжособистісного, мікро- і макрогрупового спілкування зумовлено фактором росту частоти, регулярності і швидкості комунікативних транзакцій внаслідок розгортання інформаційної революції, детермінованої глобалізацією. Названі вище процеси пов'язують у єдину взаємопов'язану і взаємозалежну мережу соціально-економічних, політичних, культурних зв'язків і відносин. При цьому спостерігається посилення питомої ваги такої комунікативної цінності, як діалогізм, що проявляється у підтримці даної комунікативної установки агентів і контрагентів сучасної соціокультурної практики – від економіки до політики і PR, а також інформаційно-комунікаційного менеджменту [38].

Діалог виступає регулятивним принципом, який детермінує певний напрямок бажаної активності партнерів, але власні інтереси країни не можуть бути виключені з системи ціннісних орієнтацій, тому діалог не завжди спрацьовує, так як відсутні зворотні зв'язки у міжнародній спільноті. Діалог як регулятивний (методологічно значущий) принцип взаємодії різних культур з точки зору відмінностей їх ціннісних систем (і відповідних цим системам ціннісних орієнтацій їх носіїв) передбачає взаємні мутації систем цінностей, моделей поведінки всіх сторін-учасників. З іншої сторони, аналогічна ситуація точно відображає специфіку «розгортання» цінностей» у полі соціокультурної взаємодії (Є. Борінштейн). Вони детермінують висхідні цілі діяльності і методи вирішення поставлених задач, модулюють поведінку на глибинному особистісному і соціально значимому рівні. Слід відмітити, що ціннісні орієнтації неоднорідні по своєму складу: у них за принципом доповнюваності об'єднані емоційні і раціональні шари, тому вони по самій своїй природі є суперечливими. Отже, специфіка ціннісних орієнтацій міжкультурної комунікації проявляється за допомогою знакосимволічних систем, які, забезпечуючи морфологізацію соціозв'язків, сприяють регуляції соціальної діяльності й онтологізації суб'єктів у становленні континуумів, допомагають подоланню суперечностей та об'єднанню людства за принципом інформаційної взаємодії. Поряд з цим, цілий ряд цінностей сприймаються суб'єктом міжкультурної комунікації на рівні емоційного стану. При цьому деякі з них можуть бути «виведені» на рівень логічного обґрунтування, тобто бути раціоналізованими. Проте серед них є і такі, які принципово залишаються для розуму «непрозорими». Емоційний шар ціннісних орієнтацій активно

витребуваний на рівні інтеріоризації ідентифікованих програм (наприклад, урочиста мелодія гімну рідної країни апелює безпосередньо до патріотичних почуттів).

На рівні глибинних ідентифікацій обидва компоненти – раціональний та емоційний – знаходяться у «спрощеному» вигляді. Виділяючи принципи, що характеризують специфіку аксіологічного компаративізму на сучасному етапі, необхідно звернути увагу на особливості самого методу компаративно-аксіологічного аналізу. По-перше, цей метод потребує врахування специфіки цінностей всіх акторів міжкультурної комунікації. По-друге, врахування даної специфіки необхідно збалансувати за рахунок виявлення загальної для всіх акторів «системи відліку». Пошук цінності, яка претендує стати «загальним знаменником» для створення духу взаєморозуміння, продовжується, як пошук єдиної платформи, якої поки що не існує. Креативна роль ідеї пошуку «загального дискурсу» соціокультурного діалогу не втрачає своєї значущості і сили, оскільки замкнутість локальності не витримує чергового коливального кола соціокультури в сторону виявлення змісту глобалізації. Особливостями компаративістського підходу характеристики специфіки ціннісних орієнтацій в міжкультурній комунікації слід вважати наступне: 1) компаративістсько - аксіологічний метод потребує врахування балансу між цивілізаційним (теорія локальних цивілізацій) і формаційним підходами (маса суперечностей, що притаманно догматичному тлумаченню); 2) цінності розглядаються як «культурні коди», розшифрування яких дозволяє здійснювати міжкультурний вплив у «цивілізаційних формах» і/чи з максимальною ефективністю, яка також поки що не працює; 3) підвищена увага приділяється соціокультурному рівню виявлення ціннісних орієнтацій, а також контексту їх вираження; 4) з онтологічної точки зору, цінності розглядаються у контексті лінгвістичного детермінізму, що дозволяє їх описувати, а не пояснювати; 5) компаративно - аксіологічний аналіз сприяє виробленню ряду прогностичних моделей, які дозволяють оцінити перспективи тих чи інших тенденцій соціокультурної динаміки.

Особливе значення в епоху глобалізації має вироблення в умовах діалогу культур «загального поля аргументації», яка спирається на врахуванні аксіологічної складової такого діалогу. Діалектика взаємозв'язку абсолютного і відносного, загального і одиничного дозволяє проектувати аксіологічну компоненту простору соціокультури на вирішення практичних (ділових чи комунікативних) задач, приймаючи до уваги взаємозв'язок вербальних і невербальних контекстів аксіологічне спрямованого спілкування. У контексті здійснення міжкультурних транзакцій розрізняють транскультурну і полікультурну взаємодію як форми виявлення міжкультурної комунікації. Транскультурна взаємодія умовно може бути зведена до спілкування між представниками різних етносоціальних та національно - державних утворень. Задачі вирішення означеної проблеми висунули на перший план таку аксіологічну стратегію міжкультурної комунікації, як превентивне формування поняття і образу національної цивільної ідентичності). Дана ситуація з успіхом

проектується на ситуацію полікультурної взаємодії, яка супроводжується комунікативною практикою, що охоплює представників різних етнонаціональних і національно-культурних традицій у рамках однієї держави. Існує ціннісна специфіка засад міжкультурної комунікації, в основі яких: історичний, соціокультурний (економіка, політика, стратифікація), етносоціальний, етичний, естетичний, релігійний, соціально-політичний принципи.

Слід розрізняти стратегії засад таких основ (загальних і периферійних типів) для наступних рівнів: 1) глобального; 2) регіонального; 3) локальної взаємодії. Основним «механізмом», який приводить у дію аксіологічну складову міжкультурної взаємодії на рівні ситуативного спілкування, являються ціннісні орієнтації. У різних культурах світу їх етичні, соціокультурні й етикетні наслідки та їх прояви не співпадають повністю і навіть вступають у відносини конфронтації. Сучасна аксіологія у самому загальному вигляді розділяє базові культурні моделі на гедонізм і анти-гедонізм, проте віднесення конкретних етнокультурних матриць до одного з цих типів ще не гарантує оптимізації міжкультурної взаємодії. На рівні міжособистісного спілкування (як ділового, так і приватного). Особливе місце займає висхідна установка: 1) орієнтація на діалог; 2) чи орієнтація на конфронтацію. При чому анти-діалогічна установка часто присутня в міжкультурній комунікації латентне, через «мімікрію», коли під виглядом допущення деяких уступок партнерам здійснюється безкомпромісне проведення власної лінії. Реалії сьогодення заставляють вітчизняних політиків розширювати арсенал ціннісних пріоритетів за рахунок включення в них домінуючої установки патріотизму з метою збереження «екології культури», направленої на самозбереження суверенітету і розвиток локальних культур. Комунікативні засади міжкультурної комунікації потребують аналізу онтології. Саме онтологія як наука (метод, принцип) буття визначає його форми, фундаментальні принципи улаштування всього суцього; у класичній філософії ототожнюється з метафізикою, яка включає як природне буття, так і соціальне буття і буття людини. Буття – інваріантне, порівнюється з такими категоріями, як реальність, дійсність, існування; інтегральна характеристика світу в його цілості. Онтологія міжкультурної комунікації залежить від історичних і соціокультурних вимірів, частково співпадає з поняттям універсуму, космосу, природи, життя, Всесвіту. В контексті логіко-гносеологічного і онтологічного поєднання двох протилежних понять – об'єктивного і суб'єктивного – вводиться поняття «мезореальності», яке допомагає виявити як об'єктивність, так і чисту суб'єктивність феномену, що досліджується. Мезореальність трансцендує фрагменти об'єктивної реальності, яка виявляє онтологічні умови свого існування, і суб'єктивну реальність, яка продукує умови існування особистості. Буття – це все, що реально існує, це матеріальні явища, соціальні процеси, творчі акти, які відбуваються у свідомості людини. Саме в цьому і закладене протиріччя, для вирішення якого слід знайти механізми його еволюційного подолання. Сутність

комунікативного буття отримує в філософії комунікативістики багато характеристик: «буття – в – собі», «буття – для – себе», «поза-собою – направлене – буття», «буття – в – другому», «буття – для – інших». Розгорнуту концепцію онтології комунікації вперше створили німецькі філософи М. Гайдеггер «Буття і час» [34], де був розроблений проект вчення про буття; К. Ясперс [44], що запропонував вчення про буття, та Ж.-П. Сартр, який створив оновлену концепцію про буття в доробку «Буття і ніщо» [29].; Е. Гуссерль – неklasичний варіант онтології; проблеми буття розробляли засновник релігійної (католицької) антропології М. Шелер; «критичної онтології» – Н. Гартман, М. Мерло-Понті. Саме онтологія стає центром комунікативних напрямків ХХ ст., оскільки включає свідомість людини в нерозривній єдності з людським буттям [11]. Цей новий сенс і вкладається в традиційне поняття Dasein – (наявне буття, тут-буття). Згідно з М. Гайдеггером, Dasein тлумачиться як особливе людське буття, особливість якого в тому, що воно здатне «запитувати» про самого себе і буття взагалі. Через категорію «буття» світ уявляється як дійсність, через єдність природи і людини, матеріального і духовного, об'єктивного і суб'єктивного, які діалектично пов'язані у загальній теорії систем Фундаментальні визначення простору і часу виявляються визначальними формами перетворення дійсності, спілкування і діяльності, формами відтворення і оновлення буття і життєдіяльності людей, які складають основу для нормативної регуляції людської взаємодії, що зумовлює ритм пізнавальної і праксіологічної діяльності, утримує в собі важливе когнітивно-теоретичне і соціально-ціннісне навантаження в процесі розуміння соціокультурної комунікації (С Борінштейн).

Аксіологічний підхід до міжкультурної комунікації виступає в якості принципово важливої складової орієнтацій розуміння поступу цивілізації. Аксіологічний підхід до аналізу міжкультурної комунікації – це підхід, що виник під впливом праць німецьких філософів і культурологів кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст., коли поняття «культура» ототожнювалося в першу чергу, з духовною культурою. Еволюція людства з цієї точки зору визначалася тим, як і в яких формах революціонізують релігійні, моральні, правові, філософські і політичні норми суспільства, естетичні погляди і цінності [18]. Аксіологія міжкультурної комунікації – це вчення про цінності етнокультурного буття, аксіоми і постулати. Етнокультурна палітра суспільного розвитку засвідчує, що національно-етнічне є індивідуальним буттям людства, вічною онтологічною основою та вічною ціннісною «метою» (М. Бердяєв) комунікативного процесу. Національними культурними цінностями, за визначенням ЮНЕСКО, можна вважати символічні взаємовідносини, на яких тримається кожна окрема суверенна держава чи етнічна група, що спілкується на засадах культури спілкування [26].

За умов сучасного розвитку соціально-економічних, етнополітичних, світоглядно-духовних засад української держави особливого значення набувають ментальні, світоглядні, ціннісно - нормативні ідеї. Т. Парсонс розумів цінності як уявлення про бажане, як регулятори людської стабільності

та інтеграції систем суспільства різних рівнів – від малих груп до суспільства в цілому. Цінності міжкультурної комунікації в умовах етнонаціонального буття акумулюють в собі потреби, інтереси, емоційні переживання суб'єкта. Це означає, що головною функцією системи цінностей є соціокультурна – слугувати основою вибору дій та інтеграції соціальних і національних систем. Аксіологія міжкультурної комунікації включає систему цінностей, що значною мірою дає людині шанс пристосувати свою поведінку до вимог природного та соціокультурного середовища, адже людина є творцем цінностей громадянського суспільства.

Цінності і соціальні норми міжкультурної комунікації як соціальні і культурні регулятори взаємопов'язані: чим повніше соціальні і культурні норми спілкування відповідають національним цінностям, тим ефективніше вони виконують регулятивну функцію, тим сильніше впливають на свідомість і поведінку особистості глобального соціуму [20]. Чіткої структури та вичерпного переліку цінностей як колективної волі (народу, нації, суспільної групи) ні в якому суспільстві, мабуть, не існує, хоча б тому, що різні соціальні групи, навіть у межах однієї політичної нації, мають різні ціннісні орієнтації та пріоритети. Внаслідок цього пануючі в суспільстві цінності є певною мірою сукупним результатом суперництва та компромісу між титульною нацією і національними меншинами. До таких базових, загальнолюдських цінностей належать цінності добра (блага), свободи, користі, істини, правди, творчості, краси, віри, справедливості [19]. Вищі цінності міжкультурної комунікації – це місткі, емоційно-образні узагальнення провідних соціокультурних орієнтацій, що визначають усі сфери життя людини, зокрема сенс її існування. Головна мета аксіології міжкультурної комунікації засвідчити, як виникає та чи інша цінність в загальній структурі буття і яке її відношення до «фактів» реальності.

Ціннісні орієнтації розглядаються як сукупність особистісних якостей індивіда, що визначають їх життєві цілі і способи їх досягнення, що виступають основою для оцінок оточуючої дійсності і як таких, що детермінують їх спрямованість на той чи інший вид діяльності чи тип поведінки [27]. Система ціннісних орієнтацій має складну структуру, у якій відносини між окремими ціннісними системами визначаються їх порівняльною значущістю, що детермінує розташування їх у певному порядку по відношенню одна до одної [17]. У відповідності зі структурою суспільного життя виділяють три основних групи ціннісних орієнтацій: вітальні, соціальні і культурні. Різні види культурних цінностей пронизують практично всі сфери людської життєдіяльності, спектр яких є достатньо широким в умовах «зіткнення цивілізацій» [41]. Аксіологія міжкультурної комунікації включає вселюдські, індивідуальні і національні цінності, що є спільними для всіх людей незалежно від будь-яких відмінностей [12].

Аксіологія міжкультурної комунікації має такі головні положення: цінності й інтереси кожної людини, родини, страти, етносу, нації, людства є однаково важливими і мають бути збалансованими, а в ідеалі – гармонізованими; цінності культури існують не розрізнено, а повинні бути

пов'язані між собою в єдине гармонійне ціле – культурний космос. Цей світ – особлива нормативно-ціннісна реальність, всередині якої людина живе як духовна істота. Етнічна культура розглядається як генеральний простір виявлення специфіки міжкультурної комунікації, своєрідний «життєвий світ», що сприяє формуванню ідентичності людини і суспільства, процес, що розгортається як співпереживання особою вкоріненості в цю спільність [25]. Концепція культурної сумісності міжкультурної комунікації пов'язана з концепцією «зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтона, згідно з якою конфлікти пояснюються нездатністю жити у світі «цивілізацій, що стикаються». Їх С. Гантінгтон виділяє 7-8, переважно пов'язаних із світовими релігіями. Кордони зіткнення – «православно-слов'янської», «західної», «ісламської» та «буддистської» цивілізацій (І.З. Скловський) [31]. Не випадково специфіка комунікації в тому, що вона виступає засобом зв'язку будь-яких об'єктів і набуває соціокультурного смислу, пов'язаного зі специфікою обміну інформацією у соціумі. Необхідними умовами і структурними компонентами соціокультурної комунікації, що формується в міжкультурному просторі, є наявність у суб'єктів комунікації загального мовленнєвого дискурсу, тезаурусу, каналів передачі інформації, правил здійснення комунікації (семіотичних, етичних тощо) [19].

У певному плані будь-яка соціальна дія може бути розглянута як комунікативна, яка включає і виражає певну інформацію. Проте комунікативними являються лише дії, які здійснюються із спеціальною метою комунікації, тобто як такі, що мають мотиваційні засади, орієнтацію на передачу інформації здійснюються з використанням адекватної для цієї цілі знакової системи. Аналіз цих типів соціальних дій розкривається в роботах А. Шюця. Оскільки з культурно-семантичної точки зору будь-який культурний об'єкт чи процес володіє символічними властивостями і в силу цього являється культурним текстом, що несе інформацію про власні атрибутивні ознаки, функціональне навантаження, структурно-ієрархічний статус у системі тощо, то це означає, що засобом міжкультурної комунікації виступає вся культура як системна сукупність різних культурних феноменів і процесів і кожний її феномен і процес, зокрема. Безпосереднім носієм такого роду інформації являється культурна форма відповідного об'єкта, явища чи процесу, а елементами більш елементарного порядку – риси цієї форми. Соціокультурна комунікація, на думку професора Є. Борінштейна, представляє собою явище системного порядку з вираженою ієрархічністю структури самих засобів комунікування: 1) семантема, повідомлення, текст, спеціалізована культурно-семантична підсистема (галузь знань чи діяльності в її інформаційному аспекті); 2) локальна культурно-семантична система (етнічна культура, національна мова і політика); 3) глобальна (міжнародна) семантична система (інтернаціональна, спеціалізована мова). Разом з тим, міжкультурна комунікація не є сама по собі засобом здійснення соціокультурної взаємодії суб'єктів, колективів, чим і визначається її основна соціальна функція [7].

Концепція аксіологічного підходу до міжкультурної комунікації включає систему гуманістичних поглядів на світ, людину, громадськість, які часто не проявляються у глобалізованому соціумі. У рамках аксіологічної концепції міжкультурної комунікації остання відображає: систему поглядів на світ; визнання самоцінності світової природної і культурної багатоманітності; визнання соціальної і особистісної відповідальності за збереження і творчу трансформацію; сприйняття соціокультурного простору як ціннісного [6]. Отже, 1) цінності проявляються у вигляді багаторівневої структури, які включають загальнолюдські, геополітичні, регіональні і локальні цінності; 2) особливого значення до їх аналізу набувають формаційний чи цивілізаційний (нормативно-ідеологічний) підходи; 3) компаративний аналіз виступає як загальнометодологічний прийом пізнання і техніки аналізу конкретних життєвих (соціокультурних) ситуацій, що дозволяє застосовувати стратегію випереджаючого моделювання комунікативістського процесу і оптимізації можливих управлінських рішень у сферах, пов'язаних з міжкультурною комунікацією. Міжкультурна комунікація виступає одним з базових механізмів і є невід'ємною частиною соціокультурного процесу, забезпечуючи саму можливість формування соціальних зв'язків, накопичення і трансляцію соціального досвіду.

5.1.5 Проблеми культурної глобалізації і особливості міжкультурної комунікації

Сучасні соціокультурні процеси характеризують специфічні особливості культурної глобалізації, задають нові напрями теоретичних досліджень, ведуть до переосмислення традиційних дослідницьких методів і методологічних підходів. У цьому контексті все гостріше стає потреба у теоретичному узагальненні знань, накопичених у практиці взаємодії культур, у більш точному виявленні міжкультурних відмінностей, специфічних особливостей культур, розкритті механізмів міжкультурної взаємодії і факторів, які сприяють адекватному розумінню культурних цінностей інших народів. Запропонований методологічний підхід дослідження базується на міждисциплінарному досвіді філософського, культурологічного, лінгвістичного, соціологічного, та історичного аналізу діалогу культур. Високо продуктивним є компетентісний підхід, так як дозволяє виявити структурні, змістовні і функціональні компоненти культурної глобалізації. В основі потреби спілкування людей один з одним лежить їх бажання пізнати щось невідоме і незвичне. Реалізація інтересів взаємодіючих сторін залежить від здатності до цивілізованого спілкування, оскільки знання специфіки і особливостей міжкультурного діалогу дозволяє значно полегшити міжкультурні контакти і пом'якшити виникаючі ризики [2]. Для більш глибокого аналізу нами акцентується увага на аксіологічному моделюванні ціннісних орієнтацій доби глобалізації, так як людині необхідно адаптуватися, щоб жити і вижити у «чужому» середовищі, і тому вона повинна

спрогнозувати, на які цінності може розраховувати, які з них можуть стати базовими, від яких цінностей вона повинна відмовитися.

Нові умови культурної глобалізації вимагають нових підходів до аналізу складного і суперечливого феномена міжкультурної комунікації, в процесі аналізу якої виникає багато проблем. Аналізуючи ці проблеми в контексті еволюційних змін комунікаційного суспільства, слід пояснити причини, що породили у свідомості деяких громадян явища песимізму і оптимізму у їх взаємозв'язку [24;36].

Об'єктивно - цивілізаційні причини ставлення людей до сучасних процесів глобалізації. До причин такого роду слід віднести, перш за все, якісні зміни в європейській цивілізації, які сьогодні прийнято називати інтернаціоналізація і глобалізація. «Об'єктивними» вони називаються ще з часів А. Сміта у тому смислі, що складають зовнішні умови відтворення цілих поколінь людей, що проживають на цій планеті, і які не залежать від волі людей [30]. Вони охоплюють такі проблеми, як: 1) необхідність економічної кооперації (утворення міжнародних економічних зон, мультинаціональних концернів, спільних підприємств); 2) зростання проблем, для вирішення яких необхідна міжнародна співпраця (ядерна загроза, парниковий ефект, забруднення оточуючого середовища тощо); 3) політична інтеграція (утворення воєнно-політичних і просто політичних блоків, міжнародних організацій, партійних блоків); 4) інтеграція культурна, торгова і спортивна (міжнародні ярмарки, змагання, фестивалі, гастролі, турне); 5) виникнення світових транспортних мереж (повітроплавання, автомобільне і залізничне сполучення); 6) розвиток світових інформаційних мереж (Інтернет, супутникове телебачення); 7) зростаюча демографічна мобільність населення (переїзди у зв'язку з пошуками роботи, економічна і політика еміграція, масовий туризм). Проте тільки перерахованими причинами об'єктивно-цивілізаційного характеру пояснити «бум» міжкультурної комунікації неможливо, так як буття людини – це буття можливостей [13].

Суб'єктивно-цивілізаційні обставини описують ситуації, з яких причини проблеми міжкультурної комунікації викликані внутрішніми, іманентно властивими їм закономірностями. До причин такого характеру слід віднести процеси гуманізації соціального життя і лібералізації суспільної думки, які починають бурхливо розвиватися з 50-х рр. ХХ ст. у всьому світі і породжують міжкультурну комунікацію як оптимальне спілкування між різними представниками культур, контактами між людьми, що викликані суб'єктивними переживаннями людей.

Міжкультурна комунікація в контексті змін комунікаційного суспільства потребує пояснення термінів «культурний концепт» і «культурний стандарт». В когнітивній лінгвістиці під концептом розуміється оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови інтегративного співробітництва, всієї картини світу, відображеної в людській ментальності; модель, що відображає зміст такої одиниці. Багато дослідників підкреслюють значущість таких факторів у формуванні базових концептів,

тобто розглядають концепт як багатовимірне культурно - значуще соціальне утворення у колективній свідомості, опрідечене у тій чи іншій формі. Таким чином, концепт сприймається як явище по своїй природі культурно детерміноване, як згусток етносоціальної культури у свідомості людини; те, у виді чого конкретна ланка культури входить у ментальний світ людини. Своєрідність національно-культурних стандартів особливо гостро сприймається у міжкультурній комунікації, коли людина стикається з неочікуваною для неї ситуацією/поведінкою комунікантів [10]. Щоб зрозуміти причину неочікуваності комунікативних проблем і тим більше оволодіти чужим для себе культурним стандартом, необхідно знайти відповідь на те, чому люди іншої культури дотримуються саме таких правил і поважають саме такі цінності. Слід особливо підкреслити, що в умовах культурної глобалізації виникає проблема міжкультурної комунікативної компетенції, яка означає не просто розширення мовленнєвої комунікативної компетенції, а принципову побудову на екстралінгвістичній основі. Це означає, що людина повинна будувати своє спілкування з іншими людьми, які належать до інших культур, виходячи із знання специфіки цих культур. На практиці більшість людей сприймають рідний культурний стандарт як єдино можливий і правильний, що називається етноцентризмом [15].

В той же час, міжкультурна комунікація – це взаємодія свідомостей» (М. Бахтін), що породжують різні проблеми акультурації: 1) асиміляція (людина повністю приймає норми і цінності чужої культури); 2) сепарація (негація чужої культури при збереженні ідентифікації тільки зі своєю культурою); 3) маргіналізація (втрата ідентичності з власною культурою і відсутність ідентифікації з культурою більшості); 4) інтеграція (ідентифікація як з власною, так і новою культурою). Результатом і метою акультурації являється довгочасна адаптація до життя у чужій країні, яка розвивається у наступних формах: 1) соціоментальна; 2) соціокомунікативна; 3) економічна. У свою чергу, ідентичність – є усвідомлення людиною своєї належності до будь-якої групи, яка дозволяє виявити своє місце в соціокомунікативному просторі і вільно орієнтуватися в оточуючому світі. Культурна ідентичність здійснює певний вплив на процес міжкультурної комунікації [9].

Міжкультурна комунікація – це смисловий і ідеально-змістовний аспект соціальної і культурної взаємодії. Дії, змістовно орієнтовані на їх смислове сприйняття, називають комунікативними. Основна функція комунікації досягнення соціальної і культурної ідентичності при збереженні індивідуальності кожного її елемента. Міжкультурна комунікація базується на онтологічних, екзистенціальних засадах, направлених на досягнення розуміння, діалогу, толерантності між людьми, культурами, цивілізаціями.

ВИСНОВКИ

1. Таким чином, в теоретико-методологічному аспекті дослідження міжкультурної комунікації прийнято розрізняти поняття «методологія», «метод», «технологія» і «методика». Поняття «метод» визначається як одиниця виміру методології, тобто сукупність об'єднаних єдиним принципом

дослідницьких технологій, які застосовуються при вирішенні конкретних дослідницьких задач. Метод і технологія тісно взаємопов'язані один з одним. Метод дає загальний напрямок, загальний принцип організації процедури дослідження, в той час як технології складають сукупність окремих операцій, що забезпечують реалізацію дослідницьких задач. «Технологія» – це сукупність раніше засвоєних операцій, які визначають конкретну дію(часто із застосуванням соціальних інструментів та знарядь праці) щодо проведення дослідження. «Метод» може складатися із декількох послідовно розташованих чи паралельно застосовуваних технологій, які забезпечують результат дослідження. При цьому технології не представляють собою раз і назавжди встановлений порядок чи послідовність процедур: з кожним новим дослідженням технології змінюються, збагачуються, корегуються. «Методика дослідження» - це сама технологія, яка по-різному може бути задіяна і використана у дослідженні у відповідності з розробленими методиками. Метод по своїй природі концептуальний, він сам є результатом наукових досліджень і створюється як особливе наукове досягнення, оскільки пов'язаний з певними новими теоретичними знаннями, відповідає певному розумінню змісту і форми дослідницької діяльності, в той час як технології і методики, що застосовуються в процедурі дослідження, не несуть серйозного теоретико-методологічного навантаження. Все це разом дає можливість розкрити феномен міжкультурної комунікації як такий, що представляє надзвичайну актуальність в умовах глобалізації.

2. Соціально-філософський підхід до аналізу міжкультурної комунікації в контексті змін комунікаційного суспільства включає в себе аналіз процесу виникнення й вирішення суперечностей у цій сфері, розвиток і функціонування цього надзвичайно складного феномена. У вивченні соціальних процесів, пов'язаних з упровадженням міжкультурної комунікації, застосовуються такі основні методологічні принципи: об'єктивність, історизм і соціальний підхід. Серед загальнонаукових методів в міжкультурній комунікації застосовується системний, структурно-функціональний, порівняльно-ретроспективний, діяльнісний, індуктивно-дедуктивний метод, аналогії та моделювання. Вони забезпечують пізнання явищ та процесів міжкультурної комунікації в усій її складності і цілісності, що включає різні компоненти, розуміння специфіки їх змісту та функціонального призначення, характеру інтегральних міжсистемних зв'язків, координації, субординації, взаємодії між елементами. Розуміння динамічності культурних констант та їх соціального бачення сприяє пізнанню не тільки механізму функціонування, а й механізму розвитку, не лише нинішнього стану елементів і структури, а й попереднього та тенденцій майбутнього, що досягається за допомогою системно-історичного і порівняльно-ретроспективного підходів до комунікації у мінливому світі.

3. Міжкультурну комунікацію в контексті змін комунікаційного суспільства слід осмислювати в її реальній цілісності і повноті конкретних її форм існування, у її функціонуванні і розвитку. Комунікація як цілісне утворення (цілісність) несе в собі всю сукупність своїх базових якісних

характеристик. Міжкультурна комунікація як об'єкт дослідження соціальної філософії може виступати лише в обмеженому вигляді, і інтерес до неї також набуває в даному випадку вузький, конкретний характер, який залежить від предметної сфери даної науки. Міжкультурна комунікація у даному випадку виступає в якості об'єкта-носія певних властивостей і особливостей, безпосередньо не пов'язаних з функцією комунікації, проте викликає певний інтерес у різних соціально-гуманітарних наук. Комунікація причетна до будь-яких процесів, що відбуваються в суспільному бутті, і має місце всюди, де діє цивілізована людина. Тому, будучи причетним до будь-яких процесів у суспільстві своїм впливом, комунікація здійснює на них свій вплив. Це і породжує можливість залучення фахівців з комунікаційних практик до досліджень національної і етнокультурної ідентичності.

4. Культурологічна парадигма міжкультурної комунікації розглядає адаптацію людини у двох аспектах: з позицій традиціоналізму та адаптованого діючого принципу, так як культура формує людську індивідуальність. Традиція як форма культурної адаптації пов'язана з різним станом самої культури, є механізмом, який завдяки селекції життєвого досвіду, його акумуляції і просторово-часовій трансмісії дає змогу досягти необхідної адекватної поведінки для існування соціальних організмів інноваційного суспільства. Традиції як адаптивний механізм представляють собою звичаї, ритуали і ряд інших стереотипних форм людської діяльності. 5. Культурна глобалізація – це процес прискорення та вдосконалення різноманітних міжнародних потоків товарів та інформації в загальному контексті культурного розвитку. Культурна глобалізація пов'язана зі зміною або трансформацією європейської цивілізації, що асоціює віддалені спільноти і накладає відбиток на регіони світу та континенти. Культурна глобалізація – це багатоскладний процес, який включає в себе інтерпретацію тотожності і відмінності, універсалізму і партикуляризму, процес перетворення всезагального в особливе та особливого у всезагальне.

6. «Зіткнення цивілізацій» означає фрагментацію світу через існуючі цивілізаційні відмінності, що мають місце в культурній диференціації, породжуючи явища «макдональдизації» – гомогенізації культур, що відбувається під егідою вестернізації, європеїзації, американізації, гібридизації як широкого спектру міжкультурної взаємодії, що призводить до взаємозбагачення, так і до виникнення культурних відмінностей в контексті соціокультурної динаміки особистості. Під впливом обміну товарами, знаннями, культурними цінностями сформувався свого роду загальний «мегапростір культурної глобалізації». Під впливом процесів «зіткнення цивілізацій» мегапростір полікультурності розвивається по своїм власним законам, слугує, з однієї сторони, результатом взаємодії локальних національних територій, а з іншої - визначає особливості розвитку останніх. «Зіткнення цивілізацій» - суперечливий процес, що розвивається одночасно в міждержавних і транснаціональних формах, сприяє виникненню наднаціональних і позанаціональних організацій, інституцій, утворень. Як свідчать вчені, практично на всі сфери діяльності здійснюється вплив

культурної глобалізації, яка приводить не тільки до переосмислення відносин між глобальною економікою і національними державами, але й до переоцінки зв'язків між глобальною економікою і локальними цивільними суспільствами, сприяючи їх соціокультурній динаміці.

7. Комунікаційна єдність світу – суттєва ознака глобалізації. Культурна глобалізація в контексті змін комунікаційного суспільства означає залучення великої частини людства в єдину відкриту систему суспільно-політичних, економічних і культурних зв'язків на основі модерних засобів інформатики і телекомунікацій. Комунікаційна єдність світу являє собою новий етап інтеграційних процесів, що стосуються всіх сфер життя суспільства – від економіки і політики до культури і мистецтва. Культурна єдність у глобалізації може стати одним з найважливіших факторів, який буде визначати умови розвитку духовного життя українського етносу та нації у XXI ст. Уже зараз ми знаходимося в процесі, що веде до формування планетарно - інтегрованого людства; поки що ми на початку цього процесу і етнонаціональні утворення зберігають свій статус суспільства, нібито втративши актуальну самодостатність, вони зберігають потенційну самодостатність, збагачуючі феномен культурної глобалізації. Це об'єктивний процес, детермінований необхідністю техніко-економічної оптимізації міжкультурної комунікації. Існують певні детермінанти оптимізації міжкультурної комунікації в умовах трансформації сучасного українського суспільства. Міжкультурна комунікація є фактором формування інформаційно-комунікативного простору в умовах постмодерну. 8. Поширюється розвиток кроскультурних комунікацій. Міжкультурна комунікація виступає як системоутворюючий фактор сучасної інформаційної культури. Комунікаційна єдність світу є наслідком інформаційно-комунікаційної революції – поєднання комп'ютерних технологій з телекомунікаційними мережами. За добу соціокультурної трансформації та інновацій посилився вплив європейської інтеграції, в контексті сучасних відносин в Україні він прискорив ходу від практики до ідеалу.

9. Для сучасного філософського дискурсу величезне значення має комунікативна культура науковця, яка сприяє інтеграції людини у соціумі, що самоорганізується, еволюції конвенціональних процесів і толерантності.

Контрольні питання для самоперевірки

1. Згідно з якими підвалинами критеріїв відбувається типологія соціокультурної комунікації, адже є велика кількість типів, форм, видів комунікації?

2. Які наукові блоки вивчення філософських підходів Ви можете виділити, аналізуючи феномен міжкультурної комунікації. До яких філософських напрямів тяжіють ці наукові підходи?

3. Як, на Вашу думку, аналізують комунікацію К.-О. Апелль, М. Гайдеггер і Ю. Габермас, які багато зробили для розвитку теорії комунікативної дії і в цілому міжкультурної комунікації.

4. Як Ви розумієте термін «комунікативна раціональність», в чому її суть і характеристика?
5. Які закономірності розвитку міжкультурної комунікації Ви можете визначити в умовах постмодерну?
6. Які сучасні концепції міжкультурної комунікації Ви можете назвати та що є характерним для цих концепцій?
7. Які особливості компаративного підходу до специфіки ціннісних орієнтацій в міжкультурній комунікації?
8. На що направлена діагностика проблем міжкультурної комунікації і які проблеми ви виявили у процесі власного розуміння сенсу буття?
9. Що Ви розумієте під акультурацією і які форми вона має?
10. Які підходи, парадигми і напрями слід виділити серед всієї множини теорій соціокультурної комунікації?
11. Що Ви розумієте під мовленнєвою особистістю, який смисл Ви вкладаєте у зміст цього поняття?
12. Чи є поняття «комунікативна компетенція» дійсно ключовим поняттям Вашого розуміння сенсу буття? В чому його смисл? Які його види Ви можете назвати?
13. Дайте характеристику комунікативної особистості.
14. В чому полягає дискурс міжкультурної комунікації філософії постмодерну?
15. В чому суть синергетичної парадигми інформаційно-комунікативного простору постмодерну? Які фактори допомагають комунікації і які утруднюють спілкування?
16. Як співвідносяться між собою мова і культура?
17. Який вплив мови на формування особистості?
18. Яким чином формуються в мові і комунікації національний характер і національний менталітет?
19. Чому весь світ занепокоєний проблемами міжкультурного спілкування і міжкультурних конфліктів?
20. Що спонукало С. Гантінгтона передбачити третю світову війну як війну культур і цивілізацій, а не політичних і економічних відносин?
21. Чи існує, на Ваш погляд, прогрес в культурі, цивілізації та комунікації?

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аксьонова В.І. Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору: монографія. Рец. Є.Р. Борінштейн, В.П. Лисий. Кіровоград, 2016. 228 с.
2. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу. Київ.: ТОВ «Атлант ЮЕмСі», 2005. 496с.

3. Арендт Г. Становище людини /пер. М. Зубрицька. Львів: Літопис, 1999. 255 с.
4. Бех В.П., Лукашевич М.П., М.В. Туленков Соціальна робота і формування громадянського суспільства: монографія. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. 599 с.
5. Бондаревич І.М. Духовна цілісність особистості: дійсність і перспектива. Запоріжжя: ЗНТУ, 2008. 162 с.
6. Борінштейн Є.Р. Самореалізація особистості в українському суспільстві, що трансформується. Перспективи. Науковий журнал: ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського», 2005. № 3. С 102-107.
7. Борінштейн Є.Р. Національна політика України: проблеми та перспективи. Наукове пізнання: методологія та технологія. 2000. №1-2 (4-5). С. 73-76.
8. Борінштейн Є.Р. Молодіжна культура і субкультура як фактор соціокультурної модернізації і постмодернізації. Перспективи.2005. №2(30). С. 18-24.
9. Бойко Ю Шлях нації. Париж – Київ- Львів, 1992.
10. Братко-Кутинський О. Феномен України. Київ 1996.
11. Бурова О. Річ та онтологічний простір думки. Філософська і соціологічна думка. 1995. №4.
12. Воронкова В.Г. Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри: монографія. Запоріжжя: Видавництво ЗДІА, 2010. 272 с.
13. Ворников В.І. Конвенціональна модель самоорганізуючогося общества будущего. С. 37-44. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/konventsionalnaya-model-samoorganizuyuschegosya-obschestva-buduschego/viewer>(дата звернення: 8.12.19).
14. Тіденс Ентоні / Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін.; авт. статті Н. Ротар. К.: Парламентське видавництво, 2011. С.174.
15. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. Київ: Наукова думка, 1992. 118 с.
16. Кавалеров А.А., Бондаренко А.М. Соціальна адаптація: феномен і прояви: монографія. Одеса: Астропринт, 2005.112с.
17. Кассіерер Є. Людський світ простору і часу. Філософська і соціологічна думка. 1992. №5
18. Кізіма В. Ідея та принципи постнекласичної освіти. Вища освіта України, 2003. №2. С. 20-30.
19. Кремень В.Г. Філософія: Логос, Софія, Розум. Підручник. Київ: «Книга», 2007. 432 с.
20. Кривега Л.Д. Світоглядні орієнтації особи в умовах трансформації суспільства : Автореф. дис..... д-ра філос. наук.: 09.00.03 Ун-т внутр. справ. Харків, 1999. 30 с.

21. Кримський С.Б. Архетипи української культури. Феномен української культури. К., 1996. С.97-98.
22. Кримський С.Б. Запити філософських смислів: монографія. Київ: ПАРАПАН, 2003. 240 с.
23. Кургузов А.О. Мова як засіб соціокультурної самоідентифікації особистості: Автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03 Запорізький державний університет. Запоріжжя, 2004. 16с.
24. Лепський М.А. Взаємозв'язок оптимізму та песимізму: проблема соціальної перспективи. Дис.... д-ра філос. наук: 09.00.03 Запорізький національний університет, 2006.
25. Мегрелішвілі М.О. Буття людини як буття можливостей: соціально-філософський аналіз: Автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03/ Запорізький національний університет. Запоріжжя. 2004. 17 с.
26. Mednick Sarnoff The associative basis of creativity. Psychological Review. 69(3). 1962. P. 220-232.
27. Нестеренко Г.О. Особистість у нелінійному суспільстві: Монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2004.140 с.
28. Предборська І.М. Мінливість, соціум, людина: Монографія. Суми: Видавництво «Слобожанщина», 1995. 136 с.
29. Сартр Ж. Буття і Ніщо. Нарис феноменологічної онтології (фрагменти) // Філософська і соціологічна думка. 1995.№5,9.
30. Сміт Е.Д. Національна ідентичність /Пер. з англ. П. Таращука. Київ: Основи, 1994. 223с.
31. Скловський І.З., Аксьонова В.І. Метафізичний дискурс у контексті цивілізаційного розвитку України. Перспективи / гол. ред. Є.Р. Борінштейн. Одеса, 2008. №4. С.3-9.
32. Філософія прав людини / За редакції Ш. Госепата та Г. Ломанна / Пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. 2-ге вид. Київ: Ніка-Центр, 2012. 320 с. (Серія «Зміна парадигми»; Вип. 13).
33. Фуко М. Археологія знання / Пер. з фр. В. Шовкун; ред М. Москаленко. Київ: Вид. Соломії Павличко «Основи», 2003. 325 с.
34. Хайдеггер М. Час картини світу. Час і буття: статті й виступ. Київ: Республіка, 1993. С.41-62.
35. Харченко Ю.В. Політичне в соціокультурній динаміці: монографія. Кіровоград: Імекс ЛТД, 2015. 343.
36. Горкгаймер, Макс // [Філософський енциклопедичний словник](#) / [В. І. Шинкарук](#) (гол. редкол.) та ін. Київ : [Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України](#) : Абрис, 2002. 742 с.
37. Чорновіл В.М. Твори: У 10-ти т. Упорядкування і коментарі Валентини Чорновіл. Ред. кол.: А.Пташко, В.Чорновіл та ін. Київ: Смолоскип, 2003.Т.2. 903 с.
38. Шавкун І.Г. Менеджмент як соціокультурне явище: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Київ: 2008. 35 с.

39. Шморгун О.О. Етнонаціональний вимір антикризової моделі розвитку та Україна. Ліберальна версія європейського державотворення. Європейський Захід проти Сходу. Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей. Зб. наук. пр. Львів: Ун-т банків. справи НБУ, 2014. С 262-279.
40. Шостак В.М. Моральні цінності в трансформації українського суспільства. Одеса: ДЗ ПНПУ імені К.Д. Ушинського», 2016. С.94-98.
41. Шпет Г. Свідомість та її власник. Філософська і соціальна думка. 1993. №4.
42. Щурат В. Українські джерела до історії філософії. Львів 1908.
43. Ярмусь С. Духовність українського народу. Winnipeg, 1983.
44. Ясперс К. Комунікація // Першоджерела комунікативної філософії. К.: Либідь, 1996. С. 132-147.

5.2. Соціокультурна комунікація як фундамент міжкультурної комунікації (Євген Борінштейн)

Термін «**комунікація**» з'явився в науковій літературі на початку 1920-х років поряд із загальнонауковим значенням – як засіб зв'язку будь-яких об'єктів в будь – якій системі – він придбав широкий соціокультурний сенс і активно застосовується у всіх областях людської діяльності [1, с. 6]. «Комунікація» походить від лат. *Communication* – повідомлення, передача; *communicare* – робити загальним, пов'язувати, розмовляти. Цей термін використовують і для опису різноманітних процесів, пов'язаних з передачею інформації, і для констатації присутності або відсутності якогось зв'язку між двома суб'єктами (системами).

Спочатку комунікація в соціальних науках, в тому числі і в дисциплінах, що вивчають культуру, розглядалася в контексті загальнотеоретичних побудов біхевіоризму, де вважалося, що основою комунікативних процесів є не мова як система, але безпосередні мовні сигнали, маніпулюючи якими можна виховати людину будь-якого складу [2]. Не меншою мірою на трактування цього поняття вплинули і прихильники символічного інтеракціонізму, які вважали, що соціокультурна структура як мікро-, так і макрорівнів є результатом стабілізації процесів міжособистісного або міжкультурного спілкування, а процеси розвитку слід розглядати як еволюцію комунікативних форм.

Після Другої світової війни оформилися два основних підходи до вивчення процесів комунікації. Перший представлений концепціями технологічного детермінізму, найбільш впливовою з яких можна вважати теорію інформаційного суспільства, представники якої, зокрема Джонн Белл і Збігнев Бжезінський, вважають, що засоби інформації є єдиним стимулом і джерелом соціокультурного розвитку [3; 4]. Інформація тут трактується дуже